

Lada BADURINA

Rijeka

SLOŽENA REČENICA I TEKST

U prilogu se razmatra odnos složene rečenice i teksta. U obzir se uzimaju različiti tipovi odnosa među (su)rečenicama: s jedne strane gramatička koordinacija (parataksa) i gramatička subordinacija (hipotaksa), s druge logičko-semantička zavisnost i logičko-semantička nezavisnost, pri čemu će se ustanoviti da gramatička i logičko-semantička (ne)zavisnost ne stoje u jednoznačnom odnosu, usp. npr. *Trebao je navratiti, ali nije se ni javio / Premda je trebao navratiti, nije se ni javio*. Kada je o parataksi riječ, a u skladu s gledištem da se već složena rečenica može smatrati činjenicom teksta (J. Silić), aktualizirat će se, pa i relativizirati pitanje rečeničnih granica, usp. *Trebao je navratiti, (a) nije se ni javio / Trebao je navratiti. (Međutim/Ali) nije se ni javio*. Napokon, u vezi s određenjem pojma tekst sučelit će se dvije teorijske koncepcije: jedna se pripisuje aktualnoj sintaksi praškoga tipa, prema kojoj se tekst poima kao nadrečenično jedinstvo (perspektiva *od rečenice do teksta*); druga, razvijena u sistemskoj funkcionalnoj lingvistici i/ili funkcionalnoj gramatici M. A. K. Hallidaya, za tekst će reći da je semantička jedinica kodirana u rečenicama prije negoli da je od njih sastavljena (perspektiva *od teksta do rečenice*).

Ključne riječi: složena rečenica (surečenični kompleks), parataksa, hipotaksa, tekst, funkcionalna rečenična perspektiva, funkcionalna gramatika

Odnos rečenice i teksta, kao i uključivanje rečenica u tekst, a – u konačnici – i tekst kao jezična *struktura* i/ili kao komunikacijska činjenica predugo su ostajali na marginama gramatičkih zanimanja. Prvo ozbiljnije nastojanje da se u lingvističkim promišljanjima uvaži činjenica da rečenica nije najveći i najkompleksniji jezični znak prepoznajemo u praškoj teoriji funkcionalne (ili aktualne) rečenične perspektive. Drugi važan prinos gramatičkom *uvažavanju* teksta nalazimo u funkcionalnoj gramatici Hallidayeva tipa (usp. Halliday 2004), naime onoj čija se funkcionalnost prije svega deklarira u postavljanju teksta (kao primjera jezika u uporabi – jer *ljudi kad govore ili pišu proizvode tekste*; Halliday 2004: 3) u središte gramatičkih opisa. Oba ćemo pristupa, pa i njihove dobrim dijelom različite perspektive¹ uzimati u obzir pri

¹ Ukratko, može se reći da je prašku perspektivu obilježio (spoznajni, pa potom i istraživački) put *od rečenice do teksta* (kako je to, uostalom, i slikovito i precizno istakao Josip Silić već naslovom svoje monografije; usp. Silić 1984); J. Silić glavni je predstavnik funkcionalne rečenične perspektive u hrvatskom jezikoslovlju. Funkcionalnogramatički opis mijenja smjer: kreće *od teksta prema rečenici* (usp. Badurina 2008: 18–21, 84–85). Napomenimo i to da je Hallidayev pristup narastao na dobru poznavanju i uvažavanju praške teorije (tzv. londonska škola; usp. Malmkjær 1991: 158–159).

razmatranju mnogovrsnih pitanja koja ovdje tek načinimo, a tiču se kompleksnih odnosa između složene rečenice i teksta.

Pražanima, točnije njihovu konceptu teksta kao nadrečeničnog jedinstva možemo zahvaliti na ideji o složenoj rečenici kao činjenici teksta (usp. npr. Silić 1984: 21–22; Silić 2006: 191²). S druge pak strane Hallidayevo shvaćanje teksta kao semantičke jedinice³ kodirane u rečenicama prije negoli kao „superrečenice“, odnosno jedinice što je od rečenica sastavljena (Halliday 1975: 179) potiče nas na razmatranje načinā na koje se složena misao kodira – pa i na koje se sve može kodirati – u rečenicama odnosno u tekstu.⁴ Napokon, na tragu ćemo tih dviju misli propitivati, pa i relativizirati pitanje (unutar)rečeničnih granica.

Gramatički opisi tradicionalno počivaju na razlikovanju subordinacije (ili hipotakse) i koordinacije (ili paratakse), odnosno na strogu i manje-više dosljednu lučenju zavisnosloženih i nezavisnosloženih rečenica. Tako je to redovito i u tzv. tradicionalnim gramatikama, ali i u onima s funkcionalnim predznakom (npr. Halliday 2004, Silić–Pranjaković 2005).⁵ Međutim, važno je pritom upozoriti na supostojanje dvaju tipova odnosa među surečenicama

² U tom će smislu za nas naročito biti poticajna Silićeva misao da se složenim rečenicama u pravom smislu mogu smatrati samo zavisnosložene rečenice te u nastavku: „**Nezavisno složene rečenice uključili bismo radije u razinu teksta**“ (1984: 21–22). U svom će tekstu iz 2006. Silić biti *liberalniji*: „(...) mi već složenu rečenicu smatramo činjenicom teksta. **Podjednako se to odnosi i na zavisnosloženu i na nezavisnosloženu rečenicu**“ (2006: 191). Ipak, ponajviše zbog strukturne, semantičke i smisaone nesamostalnosti zavisne surečenice u sklopu zavisnosložene strukture, ovdje ćemo se prikloniti gledištu da su isključivo nezavisnosložene rečenice pitanje teksta.

³ Halliday će naime govoriti o tekstu kao aktualizaciji značenjskog potencijala, odnosno o procesu semantičkoga odabira koji čini govornik (usp. Halliday 1975: 195).

⁴ Na sličan je način Halliday progovorio u jednom intervjuu: tekst ne bi trebalo definirati kao nešto veće od rečenice; pojam teksta valja odrediti s obzirom na razinu na kojoj je apstrahiran, a ne s obzirom veličinu; *tekst je za semantiku* ono što je rečenica za gramatiku: rečenica se određuje kao temeljna jedinica gramatike, pa tekst treba odrediti kao temeljnu jedinicu semantike, a ne kao vrstu superrečenice; kao što se rečenica ne može definirati kao nešto veliko na fonološkoj razini (jer ona nije apstrahirana na toj razini), tako se ni tekst ne može odrediti na leksičko-gramatičkoj razini jer na njoj on nije ni zamišljen itd., itd. U skladu s time, objašnjavat će Halliday u nastavku, riječ je o dvjema fazama: na jednoj je riječ o sintagmatskim relacijama među jezičnim jedinicama na kojoj god razini, tj. o jedinicama koje su dijelovi jezičnog sustava, ali su derivirane iz paradigmatičkih odnosa unutar sustava; na drugoj su strani diskursni odnosi unutar teksta koji među ostalim uključuju **govornikov odabir** (istakla L. B.) s obzirom na ranije faze istog procesa, odnosno s obzirom na prethodno rečeno (usp. Martin 2013: 20–21; intervju M. A. K. Hallidaya s Hermanom Parretom iz 1972).

⁵ Funkcionalnost kao odrednicu gramatike ovdje ne poimamo u strogo tipološkom smislu, nego prije kao oznaku spremnosti pojedinih gramatičara da u opisu jezičnih struktura uvažavaju njihovo funkcioniranje u pretpostavljenim (mogućim) komunikacijskim situacijama.

Iskazana pak suzdržanost što se tiče razgraničenja koordinacije i subordinacije ne tiče se samog kriterija podjele, nego prije svega suočavanja s činjenicom da složene strukture mogu nastajati kombiniranjem obaju tipova veza (koordinacije i subordinacije) među surečenicama (klauzama) u složenoj strukturi, npr. *Digli smo se i napustili sastanak jer je vrijeme bilo podmaklo* (usp. Silić–Pranjaković 2005: 319; također i Halliday 2004: 375 i d.). O nekim (u prvome redu metodološkim) nedoumicama vezanima uz razgraničenje koordinacije i subordinacije više u nastavku.

(klauzama) koje čine *surečenični kompleks*.⁶ Hallidayevim riječima, valja razlikovati *stupanj međuovisnosti* (hipotaksu i parataksu) od *logičko-semantičkih odnosa* koji se, očekivano, uspostavljaju među surečenicama u takvim složenim strukturama, a koji (upravo: logičko-semantički odnosi) načelno ne ovise o gramatičkoj samostalnosti ili nesamostalnosti sastavnica surečeničnog kompleksa (Halliday 2004: 373 i d.). Ili, drukčije rečeno, logičko-semantička ovisnost može postojati – i u pravilu postoji! – između gramatički neovisnih (su)rečenica, tj. „smisaono 'zavisan' odnos može postojati i među dvjema sasvim emancipiranim rečenicama“ (Pranjković 1984: 23).⁷ Može se to dokazati i primjerom ovih rečenica:

- 1) *Lijep je dan, idem na kupanje. / Lijep je dan i/pa idem na kupanje.*
- 2) *Budući da je lijep dan, idem na kupanje. / Jer je lijep dan, idem na kupanje. / Zato što je lijep dan, idem na kupanje.*

Naime, sasvim je evidentno da se isti uzročno-posljedični odnos (*lijepo vrijeme* kao uvjet i/ili razlog *odlaska na kupanje*) uspostavlja između surečenica u koordiniranom odnosu (i to bilo u asindetskoj, bilo u sindetskoj vezi; primjer 1) i između surečenica od kojih je jedna u odnosu subordinacije (primjer 2). Time, međutim, najavljujemo još nešto: iste se poruke mogu prenijeti različitim (parataktičkim ili hipotaktičkim) surečeničnim kompleksima (ili, da parafraziramo Hallidaya: isti se značenjski potencijali mogu kodirati i u ovim i u onim složenim sintaktičkim strukturama, tj. mogu se aktualizirati na različite načine). I u toj ćemo spoznaji, napokon, nalaziti nove argumente za već najavljeno propitivanje statusa rečeničnih granica.⁸

Uvažavanjem distinkcije između gramatičke i logičko-semantičke (ne)zavisnosti nismo, dakako, odgovorili na nimalo jednostavno pitanje razgraničenja koordinacije i subordinacije. Valja svakako reći da se o toj temi mogu

⁶ Naziv *surečenični kompleks* (engl. *clausecomplex*) preuzimamo iz funkcionalne gramatike M. A. K. Hallidaya. Čini se primjerenim iz dvaju razloga: ponajprije, on objedinjuje složene strukture različitih stupnjeva međuovisnosti (tj. hipotakse i paratakse), a potom na isti način uključuje i višestruko složene strukture u kojima se potvrđuju i parataktičke i hipotaktičke veze. Usp. i Morley 2000: 70.

⁷ U nastavku Pranjković zaključuje: „(...) osnovom [se] razdiobe složenih rečenica na koordinirane i subordinirane **ne mogu smatrati smisaoni odnosi** (pogotovo ne isključivo oni) među klauzama (to ne znači da je proučavanje tih odnosa zališno), nego strukturalna obilježja“ (na istome mjestu; istakla L. B.). Štoviše, podsjeća Pranjković, na toj su se činjenici krijepile i neke sasvim radikalne ideje o beskorisnosti i suvišnosti uspostavljanja razlike između koordinacije i subordinacije (npr. Petar Guberina).

⁸ Na sličan način o odnosima među (su)rečenicama u tekstu promišlja i Mirna Velčić. Ona se posebno zanima za ulogu konektora u složenim strukturama te, naspram formalnosintaktičkom opisu, podsjeća da, iako, istina, konektore ne uvjetuje gramatičko ustrojstvo rečenice, „njihov izbor ovisi o smisaonom odnosu u koji se postavljaju dvije uzastopne strukture i da oni prema tome djelomice utječu na semantiku onih dijelova koje modificiraju“, pa stoga ni povezivanje nije nikada samo sintaktička pojava. U toj činjenici vidi Velčić mogućnost da se tekst opiše ne samo sintaktički nego i semantički i pragmatički te dodaje da se „povezivanje [...] u tom slučaju manje nudi kao sintaktička preinaka, a više kao **proces koji otpočinje u trenutku komunikacijskog akta**“ (usp. Velčić 1987: 112–113; istakla L. B.).

pročitati i neka vrlo zanimljiva zapažanja (usp. npr. Pranjković 1984: 25–35; Fabricius-Hansen–Ramm 2008).

Ivo Pranjković tako komentira stajališta zastupljena u slavističkoj (poglavito ruskoj i češkoj) literaturi te se i kritički na njih osvrće. Ponajprije ističe da najviše nedoumica mogu izazvati pojedine asindetske (bezvezničke) strukture s tzv. zatvorenom strukturom, npr. *Poznata je izreka: svaki je početak težak*, o čemu je pisao Vinogradov. Odbacuje on u ovom kontekstu intrigantnu zamisao da u slučaju bezvezničkih rečenica ne bi trebalo govoriti ni o subordinaciji ni o koordinaciji te da bi ih trebalo uvrstiti u posebnu, treću skupinu složenih struktura posežući, zanimljivo, za kriterijem intonacije: postavlja se naime pitanje radi li se uopće u takvim primjerima o jukstapoziciji jer u njima se ne ostvaruje jukstapozicijska intonacija, već je njihova intonacija *kompenzacijske* naravi, što će reći da upućuje bilo na pravu subordinaciju (izjavnu, vremensku, pogodbenu) bilo na upravni govor. Vjerojatno bi se tome moglo dodati još i ovo: u pisanome diskursu *kompenzacijsku ulogu* u većoj ili manjoj mjeri vrši interpunkcija.⁹

Sljedeće o čemu se govori jest (čini se jednostavnije) pitanje „sinonimnih“ subordiniranih i koordiniranih struktura tipa *Bio je vrlo nepažljiv, što mu se kasnije osvetilo* i *Bio je vrlo nepažljiv, i to mu se kasnije osvetilo*. U vezi s takvima, navodi Pranjković, „nerijetko se pisalo i o tome kako u koordiniranim rečenicama ima elemenata subordinacije, i obrnuto“ (Pranjković 1984: 27). Argumentaciju da se, istina, u tim primjerima podrazumijevaju iste ishodišne rečenice, „ali je očito da je prva rezultat operacije uvrštavanja, a druga operacije spajanja“ (Pranjković 1984: 28)¹⁰ možemo samo dodatno osnažiti podsjećanjem na već komentiranu misao da se isti sadržaji (Hallidayevim riječima, *semantičke jedinice*) mogu kodirati na različite načine; odabir načina aktualizacije semantičkog potencijala uvijek će, dakako, ovisiti o govorniku.

Sličnim su se pitanjima – konkretno, gdje i kako povući granicu između subordinacije (hipotakse) i koordinacije (paratakse) – bavile i norveške autorice Cathrine Fabricius-Hansen i Wiebke Ramm, inače priređivačice i urednice respektabilna zbornika radova na temu subordinacije i koordinacije u rečenici i tekstu (Fabricius-Hansen–Ramm 2008).¹¹ I njihovo je razmišljanje dobrim dijelom korespondentno našem. Polaze one od konstatacije da su koordinacija i subordinacija *dobro uspostavljeni gramatički pojmovi*, ali da su *poput*

⁹ Moramo, međutim, upozoriti na to da se interpunkcijom nerijetko na isti način obilježavaju bezveznička subordinacija i bezveznička koordinacija te da je ona, interpunkcija, u tom smislu homonimična; usp. npr.: *Vidim, preumorni ste za raspravu!*, *Molimo, isključite mobitele!*; *Kucaj, otvorit će ti se!*, *Vodite ljubav, ne rat!* (naspram *Vidim da ste preumorni za raspravu!*, *Molimo da isključite mobitele!* naspram *Kucaj, pa će ti se otvoriti!*, *Vodite ljubav, a ne rat!*). Posebno bi u tom kontekstu valjalo istražiti i uporabu dvotočke, npr. *Mudra je izreka: prvo ispeci, onda reci!* i sl.

¹⁰ Nešto dalje Pranjković će upozoriti i na to da i među surečenicama koordiniranih rečenica postoje odnosi koje značenjski nije moguće razgraničiti od subordinacijskih, pa i na to da „u koordinaciji susrećemo 'zavisne' odnose, ali oni ne bivaju izraženi jezičnim elementima (nego, eventualno, ukupnošću tih elemenata)“ (Pranjković 1984: 30; istakla L. B.).

¹¹ Brojevi stranica za ovu bibliografsku jedinicu koji se u nastavku navode upućuju na stranice ispisa teksta dostupna na mrežnim stranicama.

mnogih drugih jezikoslovnih pojmova duge povijestiponešto nejasni jer oba se rabe u različitim – međusobno povezanim – smislovima koji ovise o teorijskim kontekstima. Ipak, vele, najraširenije je uvjerenje da su tosintaktički pojmovi koji označavaju odnose među dijelovima složenih sintaktičkih struktura.¹² Upravo takvo gledište – naime isticanje da je riječ o sintaktičkim (dakle strukturalnim, a ne logičko-semantičkim) kategorijama – hrabri nas u nakani da i u praksi, kad se dakle suočimo s konkretnim surečeničnim kompleksima ustrajemo u jasnome distingviranju dvaju pojmova. Pri tome nam svakako može biti zanimljivo još jedno zapažanje ovih dviju autorica: koncept (sintaktičke) koordinacije, kao, uostalom, i koncept (sintaktičke) subordinacije, ima svoju prototipnu strukturu. Međutim uz „kanonsku“ ili „standardnu“ koordinaciju, koja je po definiciji simetrična, u literaturi je zabilježen impresivan izbor asimetričnih tipova konstrukcije. Svoje će gledište one braniti primjerima različitih *i*-konstrukcija (tj. konstrukcija s veznikom *i* odnosno *and*) među kojima su i neke za koje bi se moglo tvrditi da imaju ključna obilježja subordinacije (tzv. pseudokoordinacija ili subordinirajuće povezivanje)¹³ te će – s druge strane – upozoravati na surečenice s relevantnim formalnim svojstvima subordiniranosti, ali koje nisu – kao što je u subordinaciji uobičajeno – nastale kao rezultat operacije uvrštavanja (usp. Fabricius-Hansen–Ramm 2008: 11–12).¹⁴ Uz potonju tvrdnju navodimo i jednu ogradu. Smatramo, dakle, da bi trebalo preispitati – i, možda, modificirati – gledište da *rubni* („nekanonski“) primjeri subordiniranih struktura nisu nastali u procesu uvrštavanja subordinirane surečenice u osnovnu. Čini nam se ipak prihvatljivijim promišljati tek o izostanku formalnih signala te operacije (uz neka ograničenja u glagolskim oblicima i redu riječi Fabricius-Hansen i Ramm (2008: 20–21) kao signale subordiniranosti posebno ističu subjunktore, tj. veznike zavisnosloženih /subordiniranih/ rečenica). I bez potanje argumentacije možemo ovdje samo načelno problematizirati ima li uopće osnovā za različitu sintaktičku interpretaciju iskazā poput ovih:

¹² U nastavku autorice obrazlažu distinkciju: subordinacija je asimetrična relacija (hipotaksa) i korelira s pojmom hijerarhijske strukture; koordinacija je simetrična, nehijerarhijska relacija (parataksa) itd., itd. te otvaraju nama ovdje posebno zanimljivo pitanje kakav učinak ima izbor između sintaktičke subordinacije i sintaktičke koordinacije na diskursnu strukturu (usp. Fabricius-Hansen–Ramm 2008: 1–6).

¹³ U vezi s time može se, dakako, govoriti o dijelom različitim značenjima, odnosno pragmatičnim funkcijama pojedinih veznika. Usp. npr. *Ivo i Damir su došli* naspram *Čekala sam ih, čekala – i nisu došli* (što se može parafrazirati subordiniranom složenom strukturom *Iako/Premda sam ih čekala, nisu došli*). Više o tim pitanjima u Badurina–Palašić 2012).

¹⁴ Autorice ovdje također upozoravaju na to da permutacija koordiniranih surečenica često nije moguća (npr. *Ivan je okrenuo ključ i motor je počeo raditi*), po čemu se sintaktička koordinacija bitno razlikuje od logičke (gdje ako je A u koordiniranom odnosu s B, to redovito znači i da je i B u koordiniranom odnosu s A). U takvim primjerima (a mogli bismo dodati i one tipa *Sjedi i razmišlja* ili *Pamti pa vrati*) zapreke slobodnoj permutaciji sastavnica koordiniranih struktura nisu, dakako, sintaktičke naravi, već prije semantičke i/ili pragmatičke (usp. Fabricius-Hansen–Ramm 2008: 12–13; također i u Badurina 2013).

- (3) *Mudra izreka kaže: bolje spriječiti nego liječiti!*
(4) *Mudra izreka kaže da je bolje spriječiti nego liječiti!*¹⁵

Bilo kako bilo, možemo pristati uz gledište da postoje *prototipni* i *rubni* načini iskazivanja sintaktičkih kategorija koordiniranosti i subordiniranosti; ključni pak kriterij za priključivanje surečeničnog kompleksa u ovu ili onu kategoriju trebao bi ostati upravo kriterij načina na koji su nastale složene (asindetske/bezvezničke) strukture (sklapanjem povezivanjem ili sklapanjem uvrštavanjem), pri čemu se kao metoda praktične provjere može primijeniti pokušaj parafraze takva iskaza *prototipnom* koordiniranom ili subordiniranom strukturom (usp. i Pranjaković 1984: 28).¹⁶

Na kraju još nekoliko riječi o koordinaciji. Ne baveći se, zasad, mnogovrsnim pitanjima koja se otvaraju u vezi s parataktičkim strukturama,¹⁷ vraćamo se naslovom najavljenom temi: odnosu složene rečenice – konkretno, koordinirane strukture/surečeničnoga kompleksa – i teksta. Nastojat ćemo dodatno potkrijepiti u uvodu spomenutu i već komentiranu tvrdnju da je nezavisno-složena rečenica problem teksta, pa onda i obrazložiti razloge zbog kojih smatramo da bi i pitanje rečeničnih granica, odnosno segmentacije teksta na rečenice trebalo temeljito preispitati.

Najproblematičnijima, naime, smatramo kriterije na temelju kojih se ta segmentacija vrši (o tome vidi i Thompson 2004: 197).

Kao najčvršći – ili, bolje, najpouzdaniji – kriterij uzima se onaj koji je zapravo i najproblematičniji – pravopisni. Zašto tako mislimo, pokazat ćemo na primjerima:

- (5) *Rekao je da će doći; nije se ni javio.*
(6) *Rekao je da će doći, a nije se ni javio.*
(7) *Rekao je da će doći. Nije se ni javio.*
(8) *Rekao je da će doći. Međutim/A nije se ni javio.*

¹⁵ Kao što je prethodno već rečeno, valjalo bi u primjeru (3) povesti računa i o *kompensacijskoj ulozu* intonacije/interpunkcije. Također, zamijetit ćemo da se u primjerima s juktaponiranim subordiniranim rečenicama u osnovnoj surečenici pojavljuje glagol govorenja, mišljenja, osjećanja itd. (ili struktura s takvim značenjem) te da je riječ o tzv. upravnom govoru. Naposljetku, nimalo manje važno, ti se iskazi ne mogu parafrazirati *kanonskom* koordiniranom strukturom, a subordiniranom mogu (moguće je dakle *Mudra izreka kaže da je bolje spriječiti nego liječiti*, a ne **Mudra izreka kaže i/pa/a/ali bolje spriječiti nego liječiti*).

¹⁶ Npr. *Kucajte, otvorit će vam se!* može biti parafrazirano strukturom *Kucajte pa će vam se otvoriti* ili *Kucajte i otvorit će vam se*; naspram tome parafraza asindetskog surečeničnog kompleksa *Molimo, ugasite mobitele!* bit će *Molimo da ugasite mobitele!*

¹⁷ Svakako valja upozoriti na znanstvene monografije posvećene problemu koordinacije (Zhang 2010; Camacho 2003: 42). Spomenut ćemo ovdje makar jedno pitanje koje nam se čini vrijednim pozornosti, naime je li koordinirana struktura binarna (što bi pretpostavljalo da je koordinator/veznik sastavni dio jedne od surečenica/konjunkata) ili je riječ o nebinarnoj, višestruko razgranatoj (otvorenoj) strukturi, odnosno je li riječ o simetričnim ili asimetričnim strukturama (usp. Zhang 2010; Camacho 2003). O odgovoru na to pitanje, rekli bismo, ovisit će i odgovor na drugo, ono o pokretnosti/nepokretnosti elemenata (surečenica/konjunkata) u koordiniranim strukturama (usp. Zhang 2009). Pri tome bi pak, smatramo, posebno trebalo povesti računa o tipu koordiniranog odnosa (sastavnom, suprotnom, rastavnom), odnosno o semantici koordiniranih struktura.

Ako doista s jedne strane veliko početno slovo, a s druge točku (upitnik ili uskličnik) smatramo dostatnim razlogom da složenu strukturu smatramo rečenicom, morat ćemo utvrditi da su od navedena četiri primjera dva – (5) i (6) – složene rečenice, dok preostala dva – (7) i (8) – sadrže po dvije samostalne rečenice. Čak ako nam se takva konstatacija na prvi pogled i učini operativnom i prihvatljivom,¹⁸ ne možemo se ne upitati kako ćemo utvrđivati rečenične granice u govorenom tekstu?! I dakako sasvim načelno: možemo li pristati na to da pravopisna konvencija zauzme prevažnu ulogu u određivanju jezičnih jedinica?

Čini se da više sreće nećemo imati ni s ritmo-melodijskim kriterijem. (On se pak može uzimati u obzir samo u govorenoj komunikaciji.) Drugim riječima, teško je pretpostaviti da će se u bitnome razlikovati intonacijski obrasci surečenice (kao dijela surečeničnog kompleksa) i odgovarajuće rečenice (kao dijela rečeničnog kompleksa, tj. teksta); dužina stanke, smatramo, relevantnije je mjerilo, no opet ne možemo ustanoviti da je riječ o apsolutnoj kategoriji (razlikovat će se ona od govornika do govornika, od jedne govorne/komunikacijske situacije do druge i sl.).

Naposlijetku spomenimo i logičko-semantički kriterij. Naravno da postoji smisljena povezanost između surečenica u složenoj rečenici, ali postoji ona i među rečenicama unutar istoga teksta (usp. i Pranjković 1984: 29–30).¹⁹ Istina, intenzitet tih veza može varirati, i s obzirom na to veće će se i kompleksnije strukture različito segmentirati (primjerice tekst na poglavlja, odlomke, rečenice i sl.), ali, uostalom, ni unutarrečenične veze nisu uvijek istog tipa i iste snage. Napokon, i primjeri koje smo naveli – od (5) do (8) – svjedoče o tome da se isti *semantički potencijal* doista može na različite načine *aktualizirati*.

I što na koncu reći u zaključku? Ovim je tekstom najavljena iznimno kompleksna tema te se samo načelno nastojalo odgovoriti na niz poticajnih pitanja koja su se jedno za drugim otvarala. Upozoravajući na poteškoće u definiranju pojedinih gramatičkih pojmova/kategorija (konkretno: *složena rečenica*, *tekst*, *koordinacija/parataksa*, *subordinacija/hipotaksa*), pa onda i pri uspostavljanju razdjelnica među njima, nije se željelo dovesti u pitanje same te kategorije, nego, prije, upozoriti na to da su to pitanja kojima se ne može i ne smije pristupati paušalno. I još nešto valja imati na umu! Pri razmatranju (supra)sintaktičkih kategorija ne treba izgubiti iz vida komunikacijski događaj, naime njegove sudionike (govornika i sugovornika) koji (su)kreiraju ovakav ili onakav (su)rečenični kompleks.

¹⁸ Ipak, imamo li na umu da se u četirima primjerima radi o strukturama s istom semantičkom, pa i pragmatičkom vrijednošću (naime istoga propozicionalnog sadržaja i ilokucijske snage), štoviše, uglavnom i podudarnoga segmentnog sastava (izuzev veznih sredstava), takav se zaključak, iako u strogo formalnom smislu korektan, može učiniti besmislenim.

¹⁹ Kad to kažemo, imamo na umu kohezivnost i koherentnost kao bitna svojstva teksta: gdje ona prestaju, prestaje i tekst! Usp. De Beaugrande–Dressler 2010.

Literatura:

- Badurina, Lada (2008), *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*, Hrvatska sveučilišna naklada – Izdavački centar Rijeka, Zagreb – Rijeka.
- Badurina, Lada – Palašić, Nikolina (2012), „Pragmatika veznih sredstava“, u: *Sarajevski filološki susreti I, Zbornik radova (knjiga I)*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, str. 252–265.
- Badurina, Lada (2013), „Red sastavnica na razini složene rečenice i teksta“, u: *Rasprave, časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/2, Zagreb.
- Camacho, José (2003), *The Structure of Coordination: Conjunction and Agreement Phenomena in Spanish and Other Languages*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht – Boston – London.
- De Beaugrande, Robert-Alain – Dressler, WolfgangUlrich (2010), *Uvod u lingvistiku teksta*, prevela Nikolina Palašić, Disput, Zagreb.
- Fabricius-Hansen, Cathrine – Ramm, Wiebke (2008), “Editor’s introduction: Subordination and coordination from different perspectives”, u: *‘Subordination’ versus ‘Coordination’ in Sentence and Text: A cross-linguistic perspective (Studies in Language Companion Series)*, edited by CathrineFabricius-Hansen, WiebkeRamm, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, str. 1–30; dostupno i na adresi <http://folk.uio.no/cfhansen/cfhWrSubCoIntro08.pdf> (zadnji pristup 13. srpnja 2013).
- Firbas, Jan (1992), *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*, Cambridge University Press.
- Halliday, M. A. K. (1975), “Language as Social Semiotic: Towards a General Sociolinguistic Theory”, u: M. A. K. Halliday, *Language and Society*, edited by Jonathan J. Webster, Volume 10 in *Collected Works of M. A. K. Halliday*, Continuum, London – New York, 2007, str. 169–201.
- Halliday, M. A. K. (2004), *An Introduction to Functional Grammar*, third edition, revised by Christian M. I. M. Matthiessen, Arnold, London.
- Malmkjær, Kirsten (ur.) (1991), *The Linguistics Encyclopedia*, Routledge, London – New York.
- Martin, J. R. (ur.) (2013), *Interviews with M. A. K. Halliday*, Bloomsbury, London – New Delhi – New York – Sydney.
- Morley, G. David (2000), *Syntax in Functional Grammar: An introduction to lexico-grammar in systemic linguistics*, Continuum, London and New York.
- Pranjković, Ivo (1984), *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1993), „Složene strukture bez veznika“, u: I. Pranjković, *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993, str. 116–226.
- Silić, Josip (1984), *Od rečenice do teksta: Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*, Sveučilišna naklada „Liber“, Zagreb.
- Silić, Josip (2006), „Tekst i funkcionalni stilovi“, u: J. Silić, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb, 2006, str. 187–217.
- Silić, Josip – Ivo Pranjković (2005), *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Thompson, Geoff (2004), *Introducing Functional Grammar*, Second edition, Hodder Education, London.
- Velčić, Mirna (1987), *Uvod u lingvistiku teksta*, Školska knjiga, Zagreb.

- Zhang, NiinaNing (2009), „Explaining the immobility of conjuncts”, *StudiaLinguistica*64 (2): 190–238; dostupno i na adresi <http://www.ccunix.ccu.edu.tw/~lngnz/index.files/Immobility.pdf> (zadnji pristup 9. srpnja 2013).
- Zhang, Niina Ning (2010), *Coordination in Syntax*, Cambridge Studies in Linguistics, Cambridge University Press.

Lada BADURINA

COMPLEX SENTENCE AND TEXT

Summary

In this paper we focus on the relationship between the complex sentence and the text. Different types of relations among clauses are taken into consideration: on the one hand grammatical coordination (parataxis) and grammatical subordination (hypotaxis), and on the other logical-semantic dependency and logical-semantic independency. It is determined that the grammatical and the logical-semantic (in)dependency do not have an unambiguous relationship, e.g. *Trebaó je navratiti, ali nije se ni javio / Premda je trebao navratiti, nije se ni javio* (He should have come round, but he did not even call / Although he should have come round, he did not even call). When it comes to parataxis, in accordance with the point of view that a complex sentence may be considered a fact of text (J. Silić), we will focus on, and relativize, the issue of clause boundaries, e.g. *Trebaó je navratiti, (a) nije se ni javio / Trebaó je navratiti. (Međutim/Ali) nije se ni javio* (He should have come round, (and) he did not even call / He should have come round. (However/But) he did not even call). Finally, in relation to defining the term text we will confront two theoretical concepts: one is ascribed to the current syntax of the Prague type and according to it text is seen as a supra-sentence unity (*from sentence to text* perspective); the other, developed within the framework of systemic functional linguistics and/or functional grammar of M.A.K. Halliday, states that text is a semantic unit coded in sentences rather than one composed of them (*from text to sentence* perspective).

Key words: complex sentence (clause complex), parataxis, hypotaxis, text, functional sentence perspective, functional grammar